

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Godišnjak 49: Godišnjak/Jahrbuch CBI ANUBIH

Govedarica, Blagoje

2020

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/a54d62b1-b931-41e1-8c16-6b2c1ca40060>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen
KNJIGA / BAND 49

Urednik / Herausgeber
Blagoje Govedarica

Redakcija / Redaktion
Aladin Husić, Dževad Juzbašić, Igor Manzura,
Ante Milošević, Lejla Nakaš, Aiša Softić

SARAJEVO 2020

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Članci / Aufsätze

Giulia Recchia

- Reaching across the Adriatic: northern and western interactions of the Cetina phenomenon (25th–20th centuries BC)
Kroz i preko Jadrana: sjeverna i zapadna interakcija fenomena Cetinske kulture (25–20. v. pr. Hr.)..... 5

Alberta Arena

- From one side to another. An overview on trans-Adriatic connectivity during the Middle Bronze Age
Između dvije obale. Pregled transjadranskih veza u srednjem bronzanom dobu..... 29

Blagoje Govedarica

- Glasinačka kulna kolica
(okolnosti otkrića, naučnoistorijski značaj, kulturnoistorijski kontekst)
Cult chariot from Glasinac
(circumstances of discovery, scientific and historical importance, cultural and historical context) 45

Amra Šaćić Beća

- Reviewing the question of *Delminium*
Propitivanje problema Delminija..... 67

Salmedin Mesihović

- Troja između mitologije i dokumenata
Troy between mythology and documents..... 87

Salmedin Mesihović, Samila Beganović

- Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko – vareškom području
Newly Roman finds in Kakanj-Vareš area 97

Goran Popović

- Mapiranje srednjovekovnih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci
Mapping medieval tombstones in the municipality of Osmaci 105

Lejla Nakaš

- Isticanje starozavjetnih elemenata u novozavjetnom tekstu u srednjovjekovnoj bosanskoj pismenosti
Drawing Attention to Old Testament Elements in the Text of the New Testament in the Mediaeval Bosnian Literary Tradition 121

Erma Ramić-Kunić

Leksika evanđelja iz Mletačkoga zbornika. Tekstualni odnos prema drugim bosanskim evanđeljima

The Lexic of the Venetian Miscellany. Textual relation to other Bosnian Gospels 141

Aiša Softić

Zapisi usmenih predaja o kugi u Bosni i Hercegovini s kraja 19. stoljeća

Records of oral traditions on plague in Bosnia and Herzegovina from the end of the 19th century 155

Mirjam Mencej

Magic and *Hodžas* as Magic Specialists in Contemporary Bosnia and Herzegovina

Magija i hodže kao specijalisti za magiju u savremenoj Bosni i Hercegovini 171

Kritike i prikazi / Besprechungen

Historijska traganja br. 17, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2018.

(Sabina Veladžić) 197

Mario Katić, *Domorodci i gospodari. Historijsko-antropološka studija stvaranja*

bosanskohercegovačkog grada Vareša. Buybook, Sarajevo/Zagreb 2020. (Aiša Softić) 199

Antonija Zoradija Kiš – Marinka Šimić, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj*

kroz narav životinjsku. STUDIJA – TRANSLITERACIJA – FAKSIMIL, Hrvatska sveučilišna

naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Zagreb (Erma Ramić-Kunić) .. 201

Hronika / Chronik

Izvještaj o radu Centra za balkanološka ispitivanja u 2020. godini 203

In Memoriam

Radoslav Katičić (1930–2019) 205

Idriz Ajeti (1917–2019) 207

Adrese autora / Autorenadressen 211

Uputstva / Richtlinien / Guidelines

Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH..... 213

Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH.... 215

Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH..... 217

Mapiranje srednjovekovnih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci

Goran Popović
Osmaci

Abstract: The first research of medieval tombstones on the territory of the municipality of Osmaci began in the first half of the 20th century. By 1970, eight sites with a total of ninety-seven medieval tombstones had been discovered. Recent terrain research correlated with the use of the Geographic Information System revealed a significant number of new necropolises. On the territory of the municipality of Osmaci, there are twenty-six necropolises with a total of two hundred and sixteen medieval tombstones. The most common are stelae, which makes up 59.26% of all monuments. According to that, the area of the municipality of Osmaci differs from other areas of Bosnia and Herzegovina, where tombstones in the shape of sarcophagi are most represented. The ornaments contain twenty medieval tombstones. The most common motifs are crosses and crescents that appear on stelae. In addition to that, relief presentations of the sun, spirals, S-spirals, grapes, rosettes, twisted ribbons, sword, lily were also discovered. According to the shape of the monuments and decorative motifs, it can be concluded that the medieval tombstones in the municipality of Osmaci belong to the East Bosnian stonemason's school.

Keywords: stećak, medieval tombstones, stela, sarcophagus, Osmaci

1. Uvod

Baviti se istraživanjem prošlosti na području Bosne i Hercegovine, a pri tome zanemariti srednjovekovne nadgrobne spomenike, nije moguće. Stećci, kod stanovništva severoistočne Bosne poznati kao mramorovi, svuda su oko nas. Vidimo ih na livadama pored puteva, planinskim proplancima i seoskim dvorištima, ali i zatičemo u gradovima donesene i postavljene ispred muzeja, biblioteka i domova kulture.

Istraživanje srednjovekovnih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci započelo je u prvoj polovini 20. veka.¹ Istražujući naselja i stanovništvo oblasti Zvornička Spreča, etnolog Milenko S. Filipović je naveo lokaciju, kao i oblik tri stećka u selu Osmaci.² Tragajući za stećcima u okolini Zvornika, Drago Vidović je posetio Osmake i evidentirao nekropole u Še-

heru i Žarkulji, navodeći ukupno 61 nadgrobni spomenik.³ U kapitalnom delu *Ukrasni motivi na stećcima* Marian Vencel (*Marian Wenzel*) nalaze se crteži ukrasa sa tri stećka iz sela Mramorak.⁴ Ovi crteži su veoma uopšteni i u izvesnoj meri odstupaju od originalnih reljefnih motiva na stećcima. Godine 1969. Šefik Bešliagić je istraživao srednjovekovne nadgrobne spomenike u okolini Kalesije. Na teritoriji koja danas pripada opštini Osmaci Bešliagić je pronašao sedam nekropola stećaka sa ukupno devedeset i sedam spomenika.⁵ S obzirom na to da Bešliagić ne navodi stećke u Mramorku, koje pominje Vencel, može se zaključiti da nije bio upoznat sa njima.

Do novih interesovanja za stećke na ovom području dolazi krajem prve decenije 21. veka. Srednjovekovne nadgrobne spomenike na lokalitetu Raskršće, u selu Mramorak, istraživao je Samir Halilović.⁶ Međutim, Halilović je propu-

¹ Opština Osmaci nalazi se u severoistočnom delu Bosne i Hercegovine. Zauzima površinu od 78,67 km². Teritorijalno pripada entitetu Republika Srpska.

² Filipović 1969, 24.

³ Vidović 1956, 236.

⁴ Wenzel 1965, 113. 117. 159. 169. 217.

⁵ Bešliagić 1970, 46-47.

⁶ Halilović 2009, 99-103.

stio da evidentira sve stećke na ovom lokalitetu. Više srednjovekovnih nekropola stećaka navodi Rajko Bošković u delu *Монографија општине Осмаци*. Bošković samo pominje sela u kojima se nalaze nekropole i približne brojeve stećaka, ne upuštajući se u raspravu o obliku i reljefnim predstavama na njima.⁷

Upotrebom Geografskog informacionog sistema (GIS) u korelaciji sa rekognosciranjem terena na teritoriji opštine Osmaci otkriven je i mapiran značajan broj novih srednjovekovnih nekropola.⁸ Istovremeno, ponovo su pregledani lokaliteti od ranije poznati istoriografiji.⁹

U istoriografiji ne postoji jedinstvena i opšte prihvaćena podela stećaka po obliku. Svi istraživači koji su se bavili proučavanjem srednjovekovnih nadgrobnih spomenika predložili su klasifikaciju koja se u većoj ili manjoj meri razlikuje od njihovih prethodnika.¹⁰ Pored toga, ne postoji ni konsenzus oko naziva pojedinih oblika nadgrobnih spomenika. Prema zastupljenosti oblika na teritoriji opštine Osmaci, izvršena je podela stećaka na: ploču, sanduk, sarkofag, stelu i stub.

2. Lokacije nekropola

2.1. Mramorak

Selo Mramorak nalazi se u južnom delu opštine Osmaci. U istoriografiji je od ranije poznato po ostacima ranohrišćanske bazilike i dobro sačuvane trase rimskog puta.¹¹ Međutim, ono što nije poznato jeste da se u selu, na pet lokaliteta, nalaze sačuvana sedamdeset tri srednjovekovna nadgrobnna spomenika.

⁷ Videti: Бошковић 2013, 337-341.

⁸ O primeni Geografskog informacionog sistema u istorijskim istraživanjima videti: Gregori / Eli 2008; Popović 2019, 72.

⁹ Za nesebičnu pomoć prilikom rekognosciranja terena, zahvalnost dugujem Radu Vidakoviću (†) iz Mramorka, Sabitu Hodžiću iz Papratnika, svešteniku Željku Božiću, Senadu Musiću iz Kusonja, Ljubi Petroviću iz Osmaka, Marinku Laziću iz Osmaka, Radovanu Zekiću iz Pandura, Slavku Periću, poreklom iz Zeline, Ljubi Eriću iz Pantelića i Milanu Popoviću iz Gojčina.

¹⁰ Uporediti: Трухелка 1891, 370-371; Бенас 1967, 7-8; Бећлагић 1982, 79-80; Miletić 1982, 33-36; Зечевић 2005, 25-50; Lovrenović 2009, 56-57.

¹¹ Za više o ranohrišćanskoj bazilici i rimskoj putnoj komunikaciji videti: Popović i dr. 2017, 184-202; Popović 2018, 193-216.

Na lokalitetu Raskršće, oko 600 metara zapadno od ranohrišćanske bazilike, nalazi se najveća i jedna od najznačajnijih nekropola stećaka na području opštine Osmaci. Halilović je naveo da se na ovom lokalitetu nalazi četrdeset stećaka.¹² Međutim, detaljnim pretraživanjem terena evidentirana su pedeset tri srednjovekovna nadgrobnna spomenika, od čega su četrdeset tri u obliku stele, sedam sarkofaga (šljemenjaka) i po jedan sanduk i ploča. Za jedan stećak, usled velikih oštećenja, nije bilo moguće precizno utvrditi oblik. Svi nadgrobnni spomenici koji se nalaze *in situ* orijentisani su u pravcu severoistok – jugozapad. Prilikom izgradnje puta od Raskršća do Dubokog Potoka nekropola je podeljena na tri dela. Tom prilikom je deo spomenika uništen, dok je drugi deo ostao zatrpan sa južne i zapadne strane puta.¹³ Na osnovu toga može se izvesti zaključak da se na lokalitetu Raskršće prvobitno nalazilo znatno više nadgrobnih spomenika nego što je to trenutno slučaj.

Svi stećci sa severne strane puta nalaze se u manjim grupama, koje se sastoje od dva do četiri spomenika. Na osnovu toga može se zaključiti da su članovi porodice ukopavani jedni pored drugih. Većina nadgrobnih spomenika oblika stele je srušena, dok su preostali, usled konfiguracije terena, blago povijeni prema jugu. Prema krovnom završetku mogu se razlikovati stele piramidalnog, zaobljenog i zaravnjenog oblika.

Reljefne ukrase sadrži deset stećaka, odnosno osam stela i dva sarkofaga. Od ornamenata najzastupljeniji je polumesec sa kracima okrenutim prema vrhu spomenika, koji se pojavljuje na sedam stećaka u obliku stele. Krst kao motiv pojavljuje se na četiri stele. Dva stele sadrže jednakokraki krst na obe bočne strane, dok se na trećem nadgrobnom spomeniku predstava krsta, pored bočnih, nalazi i na zapadnoj strani. Dimenzije krsta na bočnim stranama nadgrobnih spomenika nisu jednake, nego se razlikuju čak i na istom spomeniku. Na jednoj steli kao motiv se pojavljuje Andrijin krst. Prikaz sunca nalazi se na četiri stećka. U svim slučajevima pojavljuju se u kombinaciji sa polumesecom, odnosno nalaze se iznad njega. Jedna stela iznad polumeseca sadrži dve zvezde. Dva nadgrobnna spomenika u

¹² Halilović 2009, 102.

¹³ Od početka 21. veka nekropola je često bila meta pljačke. Na to ukazuju i jasno vidljivi tragovi kopanja, kao i otkopani grobovi.

Karta 1. Položaj srednjovekovnih nekropola u selu Mramorak

Sl. 1. Mramorak, Raskršće: stećci u obliku stele

Sl. 2. *Mramorak, Raskršće: dvostruki sarkofag*

obliku sarkofaga ukrašena su reljefnim motivom mača.

Izgledom i lepotom ornamenata ističe se više srednjovekovnih nadgrobnih spomenika. Sa južne strane puta nalazi se dvostruki sarkofag sa postoljem (sl. 2) dužine 100 cm, širine 90 cm i visine 39 cm. Na južnom sarkofagu nalazi se reljefni prikaz mača koji je usled lošeg kvaliteta kamena delimično oštećen. Prilikom izgradnje puta spomenik je pomeren sa mesta na kome se prvobitno nalazio.

Oblik dvostrukog ili dvojnog stečka je veoma redak. Ovaj oblik stečka evidentiran je samo u istočnoj Bosni i zapadnoj Srbiji. Najveći broj do sada otkrivenih dvostrukih sarkofaga potiče iz okoline Olova.¹⁴

U središnjem delu nekropole otkrivena je polomljena stela koja se na osnovu reljefnih prikaza razlikuje od svih drugih ornamentisanih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci. Visina gornjeg polomljenog dela stele iznosi 146 cm, a dužina 55 cm (sl. 3). Bočne strane ukrašene su lozom. Na gornjoj strani, koja ujedno predstavlja i jugozapadnu stranu spomenika, nalazi se uokvirena reljefna predstava. Okvir je visine 100 cm i širine 40 cm. Unutar njega nalazi se motiv biljke sa tri reda dvostrukih listova. Između drugog i trećeg reda listova uočavaju se dve prave linije koje se seku na stabljici. Halilović je izneo mišljenje da je u pitanju šestougaona zvezda.¹⁵ Međutim, to ne može biti tačno. Na osnovu

izgleda i položaja ornamenta može se osnovano pretpostaviti da je prikazan Andrijin krst.

Reljefnu predstavu biljke Vencel je smestila u grupu motiva pod naslovom grane i drveće.¹⁶ Nasuprot tome, Bešlagić svrstava pomenuti motiv u višelatični list.¹⁷ Prema izgleda ornamenta može se izneti pretpostavka da je na steli prikazan krin sa Andrijinim krstom.

Jedna od rekonstrukcija koju donosi Vencel prikazuje krin na steli u Mramorku. S obzirom na to da je ornament uokviren identično kao prethodno navedeni motiv drveta ili krina, može se osnovano pretpostaviti da se on nalazi na suprotnoj severoistočnoj strani stele, koja danas leži na zemlji (sl. 4).¹⁸ Za razliku od krina na jugozapadnoj strani stele, stablo nije ukrašeno dvostrukim listovima, već su umesto njih predstave krsta. Sa obe strane stabljike nalazi se motiv rozete.

U gornjem delu nekropole lociran je nadgrobnik spomenik oblika stele, visine 170 cm, dužine 72 cm i širine 37 cm, ukrašen ornamentima sa četiri strane. Usled potkopavanja spomenik se srušio na jugozapadnu stranu. Od reljefnih prikaza na gornjoj, severoistočnoj strani nalaze se polumesec i krst (sl. 5). Visina krsta iznosi 25 cm, a dužina 22 cm. Predstave krsta nalaze se i na obe bočne strane. Na južnoj strani prikazan je jednakokraki krst dimenzija 17 x 17 cm. Na suprotnoj bočnoj strani dimenzije krsta iznose 12 x 12 cm. Jugozapadna strana stele, koja sada leži na zemlji, sadrži stilizovani krst.¹⁹

¹⁴ Za više o rasprostranjenosti dvostrukih sarkofaga videti: Benac 1951, 51; Bešlagić 1971, 218-239. 414. 418; Miletić 1982, 35; Зечевић / Вуксан 1996, 273; Зечевић 2005, 42.

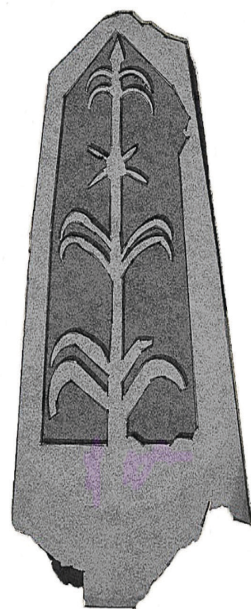
¹⁵ Halilović 2009, 101.

¹⁶ Videti: Wenzel 1965, 217.

¹⁷ Bešlagić 1982, 219.

¹⁸ Wenzel 1965, 169.

¹⁹ Za više o stilizovanim krstovima na stećcima videti: Vidović 1954, 119-136.

Sl. 3. Mramorak, Raskršće: polomljena stela sa motivom krina (levo), rekonstrukcija iz 60-ih godina 20. veka (sredina, autor M. Wenzel) i rekonstrukcija izgleda stele danas (desno, autor Slavko Perić)

Sl. 4. Mramorak, Raskršće: rekonstrukcija izgleda severoistočne strane stele (autor M. Wenzel)

Sl. 5. Mramorak, Raskršće: motivi krsta i polumeseca

Prema izgledu i zastupljenosti reljefnih ornamenata ističe se i stela visine 122 cm, dužine 60 cm i širine 27 cm (sl. 6). Spomenik se u gornjem

delu završava piramidalno. Na jugozapadnoj strani stele nalazi se reljefni prikaz polumeseca sa kracima okrenutim prema vrhu spomenika. Razmak između mesečevih kraka iznosi 20 cm. Iznad polumeseca nalaze se dve grupe od po četiri kruga približno jednake veličine. Osnovano se može pretpostaviti da su na steli, iznad polumeseca prikazane i dve zvezde. Severoistočna strana stele potpuno je oštećena tako da nije bilo moguće utvrditi da li je i ona sadržala ornamente.

Sl. 6. Mramorak, Raskršće: stećak u obliku stele

Na mestu zvanom Sastavci (na karti 1. označeno kao Sastavci I), oko 300 metara južno od lokaliteta Raskršće i oko 100 metara zapadno od livade koju obližnje stanovništvo naziva Gradina, evidentirana je nekropola sa trinaest srednjovekovnih nadgrobnih spomenika. Dva spomenika su u obliku sanduka, četiri u obliku sarkofaga i sedam oblika stele. Svi spomenici u obliku stele su srušeni ili čak potpuno izvađeni iz zemlje, dok su stećci u obliku sanduka i sarkofaga pomereni sa originalnog mesta. Tragovi kopanja vidljivi su pored svih spomenika. Jedini ukrašen stećak na ovoj nekropoli je stela visine 78 cm, dužine 53 cm i širine 40 cm, koja sadrži polumesec. Rastojanje između vrhova dva kraka polumeseca iznosi 33 cm.

Severno od prve nekropole na lokalitetu Sastavci (na karti. 1 obeleženo kao Sastavci II) nalazi se sanduk dimenzija 178 x 63 x 52 cm. Jugoistočno od lokaliteta Sastavci, neposredno pored livade koja se naziva Gradina, lociran je jedan sarkofag sa postoljem (na karti. 1 obeležen kao Gradina). Njegove dimenzije iznose 168 x 80 x 29 cm.

U pravoslavnom groblju u Mramorku nalazi se manja nekropola koja se sastoji od pet nadgrobnih spomenika, od čega su tri u obliku

Sl. 7. Pantelići: sarkofag sa motivima rozete (levo) i polumeseca (desno)

sarkofaga i dva u obliku stele. Ornamentisan je samo jedan sarkofag sa postoljem, dimenzija 190 x 66 x 90 cm, koji na bočnoj strani krova sadrži polumesec okrenut prema vrhu spomenika. Rastojanje između krakova polumeseca iznosi 20 cm. Unutar polumeseca nalazi se kružno ispupčenje koje, po mom mišljenju, predstavlja sunce.

2.2. Pantelići

U šumi severno od pravoslavnog groblja, sa desne strane puta koji se od Mramorka spušta prema Šeheru, nalaze se ploča i dva sarkofaga. Ploča je orijentisana u pravcu sever – jug, dok su spomenici u obliku sarkofaga, koji se nalaze neposredno jedan pored drugog, okrenuti u pravcu istok – zapad. Ornamente sadrži samo jedan sarkofag dužine 178 cm i širine 68 cm, koji je većim delom utonuo u zemlju (sl. 7). Po sredini gornje strane sarkofaga nalazi se ispupčenje širine 7,5 cm. Na severnoj strani prikazan je polumesec (na sl. 7 označen plavom strelicom), čiji kraci dodiruju naglašeni vrh stećka. Nasuprot polumesecu

Sl. 8. Borogovo, Vukićevići: ploča u pravoslavnom groblju

je rozeta (označena na sl. 7 crvenom strelicom), dok se na jugozapadnoj strani nalazi delimično oštećen ornament, koji usled oštećenja stečka nije moguće identifikovati (na sl. 7. naglašen crnom strelicom).

2.3. Borogovo

U Borogovu se nalaze tri nekropole sa ukupno četrnaest stećaka. U pravoslavnom groblju u Gornjem Borogovu otkriveno je šest srednjovekovnih nadgrobničkih spomenika, od čega su tri u obliku stele. Oblik preostalih stećaka nije moguće utvrditi jer se samo malim delom nalaze iznad površine. Samo je pitanje trenutka kada će svi ovi spomenici potpuno utonuti u zemlju.

U pravoslavnom groblju u zaseoku Smiljanići nalaze se dva sarkofaga. Smešteni su sa leve strane ulazne kapije. Oba spomenika su pomerena sa originalnog mesta stajanja, ali se i pored toga nalaze u dobrom stanju. Jedan od sarkofaga ima postolje, ali je ono veoma oštećeno, najverovatnije usled pomeranja. Stećak sa postoljem ima dimenzije 165 x 63 x 50 cm, dok je spomenik bez postolja dimenzija 157 x 57 x 42 cm.

Treća nekropola smeštena je u pravoslavnom groblju u zaseoku Vukićević. Sastoji se od dve

ploče i četiri sarkofaga. Ornament sadrži samo jedna ploča dužine 223 cm, širine 123 i visine 28 cm. Na njenoj gornjoj strani je reljefna predstava krsta visine 80 cm i dužine 50 cm (sl. 8). Ispod krsta su vidljivi jasni tragovi oštećenja nastali ljudskim delovanjem. Pored ploče, dobro je sačuvan samo još jedan sarkofag dimenzija 165 x 70 x 48 cm, dok su preostali spomenici potpuno utonuli u zemlju i od njih su vidljivi jedino vrhovi.

2.4. Osmaci

Na oko 100 m južno od pravoslavnog groblja u Osmacima, a neposredno pored puta koji Osmake povezuje sa magistralnom cestom Zvornik – Tuzla, nalaze se dva stećka u obliku stele. Oba spomenika su veoma oštećena. Prvobitno su se nalazili na livadi pored pravoslavnog groblja, ali su premešteni u kanal pored puta.

Na lokalitetu Lipovica, iznad reke Spreče, nalazi se usamljen stećak u obliku sarkofaga sa postoljem. Stećak je prevrnut na stranu i većim delom utonuo u zemlju. Njegova dužina iznosi 156 cm, dok je visina bez postolja 60 cm. Od ornamenta na sebi ima polumesec i sunce. Obe bočne strane su ukrašene ornamentima, ali se od njih uočavaju samo gornji delovi. Na jednoj strani

Sl. 9. Osmaci, Lipovica: sarkofag sa postoljem

može se videti spirala, ispod koje se nalazi grozd, dok je na drugoj primetan samo vrh spirale.

U zaseoku Potkakanj postoje dva lokaliteta sa ukupno četiri srednjovekovna nadgrobna spomenika. Dva sarkofaga sa postoljem, na lokalitetu Mramorovi, nalaze se u približno istom položaju kao i sredinom 20. veka.²⁰ Druga nekropola smeštena je oko 100 metara jugoistočno od prve i sastoji se od jednog sanduka i sarkofaga. Uz sanduk je dozidano betonsko korito tako da je stećak u prošlosti služio kao mesto za hranjenje životinja, ali, navodno, nije pomeran sa svog mesta. Na ovom lokalitetu Bešlagić pominje i treći stećak, ali on više ne postoji.²¹

2.5. Šeher

U zaseoku Srpski Šeher evidentirana su dva stećka. Veliki sarkofag sa postoljem nalazi se pored puta koji Šeher povezuje sa glavnom saobraćajnicom kroz selo Osmake. Dužina nadgrobnog spomenika iznosi 200 cm, širina 120 cm i visina bez postolja 110 cm. Ukrašen je spiralama, rozetama, grozdovima i krinom. Ornamenti na stećku su veoma oštećeni. U prošlosti stećak je često pomeran. U susednom dvorištu nalazi se sarkofag, koji je napukao u gornjem delu. Pored pomenutog stećka, Bešlagić navodi još jedan sarkofag na ovom lokalitetu, ali je on uništen.²²

²⁰ Njih pominju Filipović i Bešlagić. Videti: Filipović 1969, 24; Bešlagić 1970, 46.

²¹ Videti: Bešlagić 1971, 201-202. Stećak u obliku sarkofaga ranije se nalazio na livadi sa severne strane puta, ali ga je vlasnik parcele zatrpao u zemlju.

²² Bešlagić 1970, 46. Sarkofag je polupan, a kamen iskorišćen za izgradnju boksa i kućice za psa.

Oko 250 metara južno od prethodno pomenute nekropole, pored puta se nalazio stećak u obliku sanduka.²³ Prilikom obilaska terena ovaj nadgrobni spomenik nije bilo moguće pronaći.

2.6. Petrovo (Mokro) Polje

Sa istočne strane puta Sajtovići – Kalesija, Bešlagić je evidentirao dva uspravna srednjovekovna nadgrobna spomenika, bez ukrasa na sebi.²⁴ Ponovnim obilaskom terena ustanovljeno je da su oba stećka u obliku stele srušena. Jedan se samo manjim delom nazire iznad zemljine površine, a drugi je naslonjen na stablo drveta. Visina ove stele iznosi 140 cm, a dužina 50 cm.

2.7. Sajtovići

U selu Sajtovići evidentirana su tri lokaliteta sa srednjovekovnim nadgrobnim spomenicima. Sa desne strane puta koji od Osmaka vodi za Raše-

Sl. 10. Sajtovići, Žarkulja: stela sa ornamentom u obliku polumeseca

²³ Ibid. 1971, 202.

²⁴ Ibid. 1970, 47.

0 100 200 Meters

Karta 2. Sajtovići: približan raspored stećaka na lokalitetu Žarkulja

vo smeštena je nekropola stećaka Žarkulja. Vidović je na ovom lokalitetu evidentirao pedeset osam mramorova, mada je bio mišljenja da ih ima i više.²⁵ Vidovićevu pretpostavku potvrdio je Bešlagić koji je ustanovio da se na pomenutoj nekropoli nalazi sedamdeset stećaka, od čega je sedamnaest u obliku sanduka, devetnaest sarkofaga i trideset četrina stuba.²⁶ Nadgrobni spomenici prvobitno su se prostirali na njivama sa desne strane puta, od mosta na Sajtovskoj reci prema zaseoku Papratnik. Danas su stećci raspoređeni neposredno pored puta koji od raskrsnice vodi prema Papratniku i Raševu. Mnogi od njih su prevrnuti, među kojima i veliki sarkofazi, što jasno ukazuje na njihovo pomeranje. Severni deo nekropole prekriven je gustom vegetacijom i teško je pristupačan. U južnom delu nadgrobni spomenici se nalaze u šumi, dok središnji deo nekropole služi lokalnom stanovništvu za odlaganje otpada.

²⁵ Vidović 1956, 236.

²⁶ Bešlagić 1970, 47.

Ponovnim obilaskom terena ustanovljeno je da se na lokalitetu Žarkulja nalaze pedeset i dva srednjovekovna nadgrobna spomenika. Međutim, nepristupačan teren u vidu guste šume i divlje deponije onemogućava prilaz svim delovima nekropole. Iz tog razloga osnovano je pretpostaviti da se na ovom lokalitetu nalazi oko sedamdeset stećaka, odnosno približno broju koji navodi i Bešlagić. S obzirom na to da su najvećim delom prekriveni zemljom i gustom vegetacijom, za dva stećka nije bilo moguće ustanoviti tačan oblik. Od preostalih pedeset spomenika četiri su u obliku sanduka, trinaest je sarkofaga, trideset jedna stela, a dva su u obliku stuba.²⁷ U severnom delu nekropole najviše su zastupljeni sarkofazi i sanduci, dok su u južnom delu najbrojniji stećci u obliku stela i stuba. To navodi na zaključak da se nekropola najpre formirala u severnom delu,

²⁷ Bešlagić ne pominje stećke u obliku stela. Razlog za to predstavlja činjenica da pomenuti istraživač sve uspravne srednjovekovne nadgrobne spomenike svrstava u stubove. Videti: Bešlagić 1982, 103-106.

Sl. 11. Sajtovići, Žarkulja: motiv S-spirala i krsta na stečku u obliku sarkofaga

bliže Sajtovskoj reci, da bi se vremenom širila prema jugu (karta 2).

Reljefne motive sadrže samo dva sarkofaga i jedna stela. Na sarkofazima su ornamentisane obe bočne strane na kojima se nalaze S-spirale. Na jednom od sarkofaga prisutne su četiri spirale, od čega dve S-spirale i krst (sl. 11). Stećak u obliku stela, dimenzija 80 x 47 x 170 cm, sadrži motiv polumeseca (sl. 10). Od donjeg dela pa prema vrhu dužina stela se povećava, da bi se završila blagim zaobljenjem. Po tome se ona razlikuje od stela u selu Mramorak, koje se završavaju piramidalno.

Kvalitetom izrade i bogatstvom ukrasa posebno se ističe sarkofag sa stilizovanim krovom na kome se jasno uočavaju predstave šindre. Dužina nadgrobnog spomenika iznosi 208 cm, širina 115 cm i visina 75 cm.²⁸ Usled pomeranja mehanizacijom, stećak je napukao na više mesta, dok je manji deo krovne konstrukcije odlomljen. Obe bočne strane spomenika su ornamentisane spiralama i uokvirene bordurama iznad kojih se nalazi rozeta (sl. 12). Na osnovu rasporeda motiva na bočnim stranama ovaj nadgrobni spomenik je veoma sličan sarkofagu u Srpskom Šeheru, kao i na lokalitetu Mramorje, u selu Bulatovci, u opštini Kalesija, koji je od Žarkulje udaljen oko 7 km.²⁹

²⁸ Ove dimenzije se neznatno razlikuju od onih koje je zabeležio Vidović sredinom 19. veka (200 x 107 x 110 cm). Videti: Vidović 1956, 236.

²⁹ Za nekropolu u selu Bulatovci videti: Vidović 1956, 233.

Sl. 12. Sajtovići, Žarkulja: sarkofag sa reljefnom predstavom krova od šindre

Na području gornjeg toka reke Spreče evidentirana su još dva sarkofaga sa stilizovanim krovom, koji se nalaze u selima Bulatovci i Lipovice, na južnim obroncima planine Majevica.³⁰ Za razliku od prethodno pomenutih stećaka, kod kojih je krovni pokrivač predstavljen u obliku niza trouglova, sarkofag na lokalitetu Žarkulja sadrži reljefni prikaz daski postavljenih po dužini. Po tome je ovaj srednjovekovni spomenik jedinstven.³¹ Slično ornamentisani sarkofazi koji sadrže predstavu krova od drveta otkriveni su na području Olova i Kladnja.³² Na osnovu natpisa kneza Batića u Kopošićima sarkofage sa motivom krova od šindre Nada Miletić hronološki datira u prvu polovinu 15. veka.³³

Jedan od najznačajnijih spomenika na lokalitetu Žarkulja je stećak u obliku dvostruke stela (sl. 13). U istoriografiji su poznati dvostruki stećci u obliku sanduka i sarkofaga, kao i kombinacija ova dva oblika, ali ne i dvostruki stećci u obliku stela. Na srušenom stečku jasno se primećuje neobrađeni deo koji se nalazio u zemlji. Vrh stela okrenut je prema zapadu, a donji deo prema istoku. Na vidljivim površinama nema ornamenata. Severna stela je 96 cm visine i 55 cm dužine, dok je visina južne stela 102 cm i dužina 47 cm.

Posebnim izgledom izdvaja se stećak u obliku stuba, približno pravougaonog oblika, koji se u gornjem delu neznatno proširuje. Njegova visina iznosi 100 cm, dužina 57 cm, dok širina nije

³⁰ Bešlagić 1970, 45-46.

³¹ Ibid., 47.

³² Videti: Bešlagić 2004, 227; Wenzel 1965, 214-215; Miletić 1982, 39.

³³ Videti: Miletić 1982, 39.

Sl. 13. Sajtovići, Žarkulja: dvostruka stela

Sl. 14. Sajtovići, Žarkulja: stećak u obliku stuba

jednaka. Na južnoj strani ona iznosi 60 cm, a na severnoj 52 cm (sl. 14).

Na lokalitetu Džanijevac, oko 400 metara južno od Žarkulje, nalazi se dobro očuvan srednjovekovni nadgrobni spomenik u obliku sarkofaga sa postoljem, orijentisan u pravcu jugoistok – severozapad. Sarkofag je visine 50 cm, dužine 180 cm i širine 60 cm. Visina postolja iznosi 25 cm.

U dvorištu Jovana Janjića, oko 450 metara severoistočno od Žarkulje, a u blizini puta koji Sajtoviće povezuje sa Osmacima, locirana su dva sarkofaga sa postoljem.³⁴ Orijentisana su u pravcu severoistok – jugozapad. Sarkofag koji se nalazi uz drvenu ogradu je polomljen na dva dela.

2.8. Raševo

U šumi, sa desne strane puta koji povezuje Osmake sa planinom Raševo, nalaze se tri nekropole stećaka. Sve nekropole smeštene su na međusobno malom rastojanju, kao i u blizini trase puta.

Na lokalitetu Donji Mramorovi otkriveno je dvanaest nadgrobnih spomenika, od čega je jedanaest stela i jedan sanduk. Izuzev jedne stele visine 180 cm, dužine 75 i širine 72 cm, koja

Sl. 15. Raševo: stela sa lokaliteta Donji Mramorovi

³⁴ Jovana (Jovu) Janjića pominje i Bešlagić. Videti: Bešlagić 1970, 47.

Sl. 16. Raševo, Donji Mramorovi: sanduk sa predstavom štita

još uvek stoji uspravno, sve preostale su pale na zemlju (sl. 15). Pomenuta stela orijentisana je u pravcu I – Z. Ukrase sadrži samo sanduk, koji na gornjoj strani ima naglašeno ispupčenje. Dimenzije ovog reljefnog prikaza su 125 x 50 cm (sl. 16). Oblik ornamenta navodi na zaključak da je na stečku prikazan motiv štita.³⁵

Druga nekropola naziva se Gornji Mramorovi i sastoji se od pet stećaka u obliku stele. Svi spomenici su srušeni i veoma oštećeni. Na osnovu položaja u kom se nalaze, može se zaključiti da su bagerom ili nekom drugom mehanizacijom gurnuti na jednu gomilu. To navodi na pretpostavku da su prvobitno bili locirani u neposrednoj blizini puta, ali su prilikom njegovog proširenja oboreni i gurnuti u stranu. S obzirom na visinu humke na kojoj se nalaze, može se pretpostaviti da je nekoliko stećaka na ovom lokalitetu zatrpano zemljom.

Ispod Vacetinskog polja, a u blizini lokaliteta Gradina, otkrivena je treća nekropola. Ona se sastoji od sarkofaga sa postoljem i četiri stele. Sve stele su srušene, a veliki sarkofag prevrnut na stranu. Kao i spomenici na lokalitetu Gornje Mramorje, stećci kod Gradine su se nalazili na trasi puta ili pored njega. Na ovaj način jedino se može objasniti zašto su porušeni i gurnuti na gomilu. Na jednoj od stela jasno se uočava deo koji se nalazio u zemlji, a ostavljen je samo delimično obrađen. Ukupna visina pomenutog nadgrobnog spomenika iznosi 160 cm, dužina 70 cm i širina 40 cm.

³⁵ Pominjući štitove na stećcima Bešlagić navodi i oblik štita koji se pojavljuje na lokalitetu Donji Mramorovi. Vid. Bešlagić 1982, 231, Tab. 18.

Sl. 17. Panduri, pravoslavno groblje: motiv spirale na sarkofagu sa postoljem

2.9. Panduri

U pravoslavnom groblju u Pandurima, kao i njivama sa suprotne strane seoskog puta, evidentiran je trideset jedan stećak. Veliki broj srednjovekovnih nadgrobnih spomenika je utonuo u zemlju, ili možda namerno zatrpan, tako da se od njih mogu uočiti još samo vrhovi. Nekoliko spomenika je ugrađeno u put koji prolazi pored groblja. Veoma je moguće da je na ovom lokalitetu postojao znatno veći broj stećaka, ali su oni smetali prilikom ukopa pa su polupani ili zatrpani u zemlju.

Na nekropoli se nalazi petnaest stećaka oblika stele, četrnaest sarkofaga i jedan oblika sanduka, dok za jedan stećak nije moguće utvrditi oblik. Svi spomenici koji se nalaze *in situ* su orijentisani u pravcu I – Z. Od ukrasa na stećcima jedino se pojavljuje motiv spirale, koji se nalazi na bočnim stranama 2 sarkofaga (sl. 17).

Velikim dimenzijama se posebno ističe jedan sarkofag dužine 210 cm, širine 75 cm i visine 89 cm. Nadgrobni spomenik je pomeren sa originalne pozicije, što je dovelo do oštećenja u donjem delu.

2.10. Zelina

U zaseoku Perići, u Zelini, Bešlagić je evidentirao četrnaest srednjovekovnih nadgrobnih spomenika.³⁶ Ponovnim obilaskom terena ustanovljeno je da je nekropola uništena, a deo spomenika ugrađen u obližnji most. Četiri preostala stećka sada se

³⁶ Bešlagić 1970, 46; 1971, 201.

nalaze u šumi ispod kuće Perića, u blizini međuentitetske granice. Sa zapadne strane potoka nalaze se dva sarkofaga i stela, a na suprotnoj, istočnoj strani jedna stela. Svi stećci su bez ukrasa.

2.11. Matkovac

U donjem delu pravoslavnog groblja u Matkovcu otkriven je stećak u obliku sarkofaga. Stećak je utonuo u zemlju i od njega je na površini još vidljiv samo vrh. Samo je pitanje trenutka kada će potpuno nestati pod zemljom.

2.12. Caparde

Jedan sarkofag sa postoljem je posle više pomeranja smešten unutar muslimanskog groblja u Capardama.³⁷ Sarkofag je dužine 130 cm, širine 60 cm i visine 37 cm. Postolje je sačuvano samo na južnoj strani. Originalna lokacija ovog stećka bila je u naselju, oko 50 metara zapadno od groblja. U prošlosti je na ovom lokalitetu bilo više stećaka, ali su uništeni i iskorišćeni kao sekundarni građevinski materijal.

2.13. Zagorci

Na lokalitetu Zvornička ravan otkriven je jedan srednjovekovni nadgrobni spomenik. Prema Senadu Musiću³⁸ iz sela Kusonje, na livadi sa severne strane puta Kusonje – Zagorci u prošlosti se nalazio veliki broj stećaka, ali su oni uništeni i upotrebljeni kao građevinski materijal. Jedini preostali spomenik sa ove nekropole je srušena stela koja je, da ne bi smetala prilikom obrade zemljišta, prevučena i postavljena ispod jednog nižeg drveta, na sredinu njive.

3. Zaključak

U drugoj polovini 20. veka na teritoriji koja je ranije pripadala opštini Kalesija, a danas je u sastavu opštine Osmaci, ustanovljeno je postojanje osam nekropola sa ukupno devedeset sedam srednjovekovnih nadgrobničkih spomenika. Međutim, neke od tih nekropola više ne postoje, dok se na preostalim značajno smanjio broj stećaka.

Nova višemesečna istraživanja nisu samo utvrdila devastaciju prethodno evidentiranih nekropola, već su otkrila i veliki broj novih, naučnoj istoriografiji nepoznatih lokaliteta. Na teritoriji opštine Osmaci evidentirano je ukupno dvadeset i šest nekropola sa ukupno dvesta šesnaest srednjovekovnih nadgrobničkih spomenika. Najzastupljeniji su stećci u obliku stele, kojih je otkriveno sto dvadeset osam (59,26%). Sarkofaga (šljemenjaka) je evidentirano šezdeset jedan (28,24%), sanduka četrnaest (6,48%), ploča četiri (1,85%) i dva stuba (0,93%). Za sedam stećaka (3,24%) koji su gotovo potpuno utonuli u zemlju nije bilo moguće utvrditi oblik.

Reljefne motive sadrži dvadeset stećaka (9,26%), od čega je deset u obliku stele, osam sarkofaga, jedan oblika sanduka i jedan u obliku ploče. To je nešto više od 7,8% koliko iznosi proseka ukrašenih stećaka na teritoriji Bosne i Hercegovine.³⁹ Na stelama su najzastupljeniji motivi krsta i polumeseca sa krakima okrenutim prema vrhu stećka. Pored pomenutih reljefnih predstava, na stelama se pojavljuju još i zvezde, sunce, krin, rozeta, loza i drvo. Najzastupljeniji motiv na sarkofazima je spirala koja se uglavnom pojavljuje na bočnim stranama. Najčešće su to dve spirale u kombinaciji sa krstom, rozetom ili grozdom. Na sarkofazima su još prisutni S-spirala, mač, polumesec, krin i tordirana vrpca. Na lokalitetu Žarkulja, u selu Sajtovići, nalazi se sarkofag sa reljefnom predstavom krova od šindre. Stećak u obliku sanduka, na planini Raševo, sadrži reljefnu predstavu štita, dok se na ploči, u pravoslavnom groblju u Vukićevićima, nalazi krst većih dimenzija.

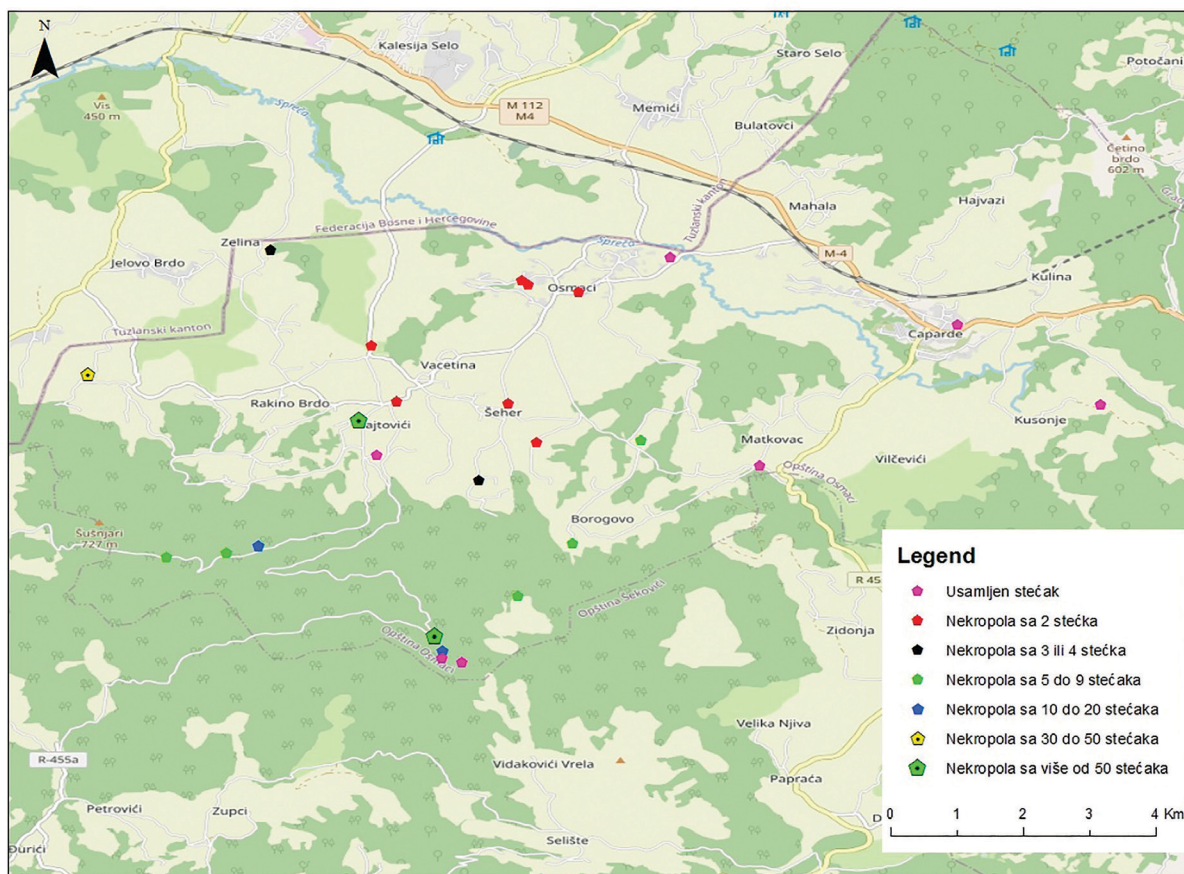
Prema obliku i načinu izrade, stećci na teritoriji opštine Osmaci pripadaju istočnobosanskoj klesarskoj školi.⁴⁰ Motiv dvostruke spirale, koji se pojavljuje na bočnim stranama sarkofaga, otkriven je i na stećcima u okolini Kalesije, Zvornika, Kladnja i Olova. U odnosu na druge oblasti istočnobosanske klesarske škole, u kojima su najviše zastupljeni stećci u obliku sarkofaga i sanduka, na teritoriji opštine Osmaci dominiraju uspravni nadgrobni spomenici. Stećci u obliku stele predstavljaju više od polovine svih otkrivenih spomenika. Najzastupljeniji su na većim nekropolama, kao što su

³⁷ Bošković 2013, 341.

³⁸ Senad Musić, rođen 1970. godine, dao je pomenutu izjavu autoru rada 20. 7. 2020. godine.

³⁹ Bešlić 1971, 50.

⁴⁰ Za više o istočnobosanskoj klesarskoj školi: Benac 1967, XII-XIII.

Sl. 14. Mapa nekropola stećaka na teritoriji opštine Osmaci

Žarkulja u Sajtovićima, Raskršće u Mramorku i na pravoslavnom groblju u Pandurima.

Izuzev usamljenih stećaka u Capardama i Zagorcima, sve nekropole smještene su u južnom i zapadnom delu opštine Osmaci. Njihova pojava neizostavno je povezana sa srednjovekovnim naseljem nepoznatog imena, koje se nalazilo na ovom području. Nekropole u selu Mramorak su u vezi sa utvrđenjem (lokalitet Grad) koje se nalazilo u neposrednoj blizini. S obzirom na to da se srednjovekovno utvrđenje, odnosno tzv. "Gornji grad" nalazio u selu Mramorak, na planini Bišini, podgrađe je moralo biti locirano u plodnoj dolini ispod pomenute planine. U toj dolini smještena je nekropola Žarkulja, kao i više lokaliteta na kojima se nalaze jedan ili dva stećka. Izdvojeni stećci najverovatnije su rezultat želje pokojnika da, umesto na zajedničkom groblju, budu sahranjeni na svom posedu. Na istoku prethodno pomenute doline nalazi se planina Borogovo, na čijim obroncima su evidentirana tri lokaliteta stećaka. Tri nekropole na severoistočnoj padini

planine Raševo mogu se posmatrati u kontekstu postojanja utvrđenja u neposrednoj blizini, ali i starog puta koji je povezivao Vacetinsko polje sa Žarkuljom, i dalje dolinom reke Spreče.

Šest nekropola stećaka smješteno je unutar pravoslavnih groblja, dok se dve nalaze u neposrednoj blizini.⁴¹ To navodi na pretpostavku da su, krajem 17. i početkom 18. veka, prvi doseljenici iz Hercegovine i Crne Gore izabrali da se sahranjuju unutar srednjovekovnih groblja koja su na ovom području zatekli.

Na osnovu oblika i motiva, Dubravko Lovrenović svrstava sve stećke sa područja Osmaka, Zvornika i Sapne u jednu posebnu subregiju istočne Bosne.⁴² Međutim, podaci o broju nekropola i stećaka kojima je Lovrenović raspolagao potiču iz 20. veka. S obzirom na to da su se na teritoriji opštine Osmaci ukrštali srednjovekovni putevi iz donjeg Podrinja, Majevice, donjeg

⁴¹ Po tome je teritorija Osmaka slična području Kladnja, gde se veliki broj nekropola nalazi unutar pravoslavnih groblja, ili u njihovoj neposrednoj blizini. Videti: Lovrenović 2009, 198.

⁴² Ibid., 200.

Tab. 1. *Prikaz rasporeda stećaka po naseljima*

Mesto	Ploča	Sanduk	Sarkofag	Stela	Stub	Nepoznat oblik
Gornje Borogovo	-	-	-	3	-	3
Borogovo – Smiljanići	-	-	2	-	-	-
Borogovo – Vukićevići	2	-	4	-	-	-
Zagorci	-	-	-	1	-	-
Zelina – Perići	-	-	2	2	-	-
Matkovac	-	-	1	-	-	-
Mokro (Petrovo) Polje	-	-	-	2	-	-
Mramorak – Raskršće	1	1	7	43	-	1
Mramorak – Sastavci I	-	2	4	7	-	-
Mramorak – Sastavci II	-	1	-	-	-	-
Mramorak – Gradina	-	-	1	-	-	-
Mramorak – groblje	-	-	3	2	-	-
Osmaci – Mramorje	-	-	2	-	-	-
Osmaci – Podkakanj	-	1	1	-	-	-
Osmaci – Kula	-	-	-	2	-	-
Osmaci – Lipovica	-	-	1	-	-	-
Pantelići	1	-	2	-	-	-
Panduri	-	1	14	15	-	1
Raševo – Donji Mramorovi	-	1	-	11	-	-
Raševo – Gornji Mramorovi	-	-	-	5	-	-
Raševo – Vacetinsko polje	-	-	1	4	-	-
Sajtovići – Žarkulja	-	4	13	31	2	2
Sajtovići – Janjići	-	2	-	-	-	-
Sajtovići – Džanijevac	-	1	-	-	-	-
Caparde	-	-	1	-	-	-
Šeher	-	-	2	-	-	-
Ukupno:	4	14	61	128	2	7

Birča i područja Kladnja, primetni su različiti uticaji kod izrade nadgrobni spomenika i njihovog ukrašavanja. Reljefne predstave spirala, u kombinaciji sa grozdovima, karakteristične su za donje Podrinje, odnosno okolinu Zvornika, dok su polumesec, rozeta i stilizovano stablo odlika stećaka na području Kladnja.⁴³ Dvostruki sarkofag karakterističan je za područje Olova, dok su sarkofazi sa predstavom krova od šindre, kao i stubovi približno kvadratnog i pravougaonog oblika, evidentirani na južnim padinama Majevica. Ono po čemu se ovo područje razlikuje od susednih oblasti jeste veliki broj stećaka u obliku stela (59,26%). Možda bi se upravo stela mogla

smatrati posebnom odlikom ovog kraja. Dvostruka stela sa lokaliteta Žarkulja je, do sada, prvi otkriven dvostruki uspravan spomenik na širem području na kome se prostiru stećci. Međutim, istraživanja stećaka u susednim oblastima nisu još uvek dosegla veliki nivo istraženosti, kao što je to slučaj sa teritorijom opštine Osmaci. Iz tog razloga metoda komparacije nije najpouzdanije sredstvo za određivanje odlika pojedinih subregija.

Srednjovekovne nadgrobne spomenike na teritoriji opštine Osmaci treba posmatrati u okviru jednog šireg područja istočne Bosne i zapadne Srbije, sa svim karakteristikama ove regije, ali i određenim posebnostima koje se na prostoru pomenute opštine uočavaju.

⁴³ Videti: Ibid., 197. 200.

Summary

Mapping medieval tombstones in the municipality of Osmaci

Twenty-six necropolises with a total of two hundred and sixteen medieval tombstones have been discovered on the territory of the municipality of Osmaci. The most common form of tombstones are stelas, of which one hundred and twenty-eight (59.26%) have been discovered. Fifty-nine sarcophagi (28.24%), fourteen chests (6.48%), four plates (1.85%), and two pillars (0.93%) were also recorded. For seven tombstones (3.24%), which have almost completely sunk into the ground, it is not possible to determine the shape. The largest necropolis is located at the site of Raskršće, in the village of Mramorak, and consists of fifty-three tombstones.

The relief motifs contain twenty tombstones (9.26%), of which ten are in the shape of a stela, eight are sarcophagi. That is slightly more than 7.8% of the average number of decorated Stećak tombstones on the territory of Bosnia and Herzegovina. The most common motifs on the stelas are crosses and crescents. Stars, sun, lilies, rosettes, vines, and a tree also appear on the stelas. The most common motif on sarcophagi is a spiral that mostly appears on the side. Most often, these are two spirals in combination with a cross, a rosette, or a bunch. S-spirals, swords, crescents, lilies, and twisted ribbons are also present on sarcophagi. At the site of Žarkulja in the village of Sajtovići, there is a sarcophagus with a relief presentation of a shingled roof. The chest contains a relief presentation of a shield, while there is a larger cross on the plate.

According to the form and manner of construction, the medieval tombstones on the territory of the municipality of Osmaci belong to the East Bosnian stonemason's school. Considering that medieval roads crossed on the territory of the municipality of Osmaci, various influences are noticeable in the shape and decoration of tombstones. However, a significant number of stela-shaped tombstones distinguishes this area from the neighboring region. Perhaps, the stela could be considered a peculiarity of this area.

Literatura

- Benac, A. 1951, Olovo, Srednjovjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine II, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd 1951.
- Benac, A. 1967, Stećci, Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd 1967.
- Bešliagić, Š. 1970, O stećcima u okolini Kalesije, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, VIII, 1970, 45-49.
- Bešliagić, Š. 1971, Stećci. Kataloško-topografski pregled, Veselin Masleša, Sarajevo 1971.
- Bešliagić, Š. 1982, Stećci – kultura i umjetnost, Veselin Masleša, Sarajevo 1982.
- Bešliagić, Š. 2004, Leksikon stećaka, Svjetlost, Sarajevo 2004.
- Бошковић, Р. 2013, Монографија општине Осмаци, Еурографика, Зворник 2013.
- Filipović, M. 1969, Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1969.
- Gregory, I. / Ell, P. 2007, Historical GIS. Technologies, Methodologies and Scholarship, Cambridge 2007.
- Halilović, S. 2009, Nekropola stećaka Mramorak, Šeherdžik II, 2009, 99-103.
- Lovrenović, D. 2009, Stećci, Rabic, Sarajevo 2009.
- Miletić, N. 1982, Stećci. Umetnost na tlu Jugoslavije, Beograd 1982.
- Popović, G. / Veletovac, E. / Šačić, A. 2017, Recently discovered Basilica from Late Antiquity and a Tombstone Stela from Mramorak near Osmaci, Godišnjak, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 46, 2017, 184-202.
- Popović, G. 2018, Rimske komunikacije u sjeveroistočnoj Bosni sa posebnim osvrtom na novootkrivenu dionicu puta na planini Bišini, Acta Illyrica II, 2018, 193-2016.
- Popović, G. 2019, The methodology of Roman communication research in the territory of Bosnia and Herzegovina, Acta Illyrica III, 2019, 63-78.
- Трухелка, Т. 1891, Старобосански мраморови, Гласник III, Земаљски музеј Босне и Херцеговине, Сарајево 1891, 368-387.
- Vidović, D. 1954, Simbolične predstave na stećcima, Naše starine II, 119-136.
- Vidović, D. 1956, Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika, Naše starine III, 221-238.
- Зечевић, Е. / Вуксан, М. 1996, Локалитети са стећцима – рекогносцирање у области Бајине Баште, Гласник Српског археолошког друштва 11, 264-274.
- Зечевић, Е. 2005, Мраморје. Стећци западне Србије, Српско археолошко друштво, Београд 2005.
- Wenzel, M. 1965, Ukrasni motivi na stećcima, Veselin Masleša, Sarajevo 1965.

Godišnjak izlazi od 1957. godine. Prva (I) i druga sveska (II-1961) štampane su u izdanju Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH, a od 1965. (III/1) izdavač časopisa je Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. Počev od sveske XXXIX/37 numeracija je svedena na prvu cifru koja se izražava arapskim brojem. Objavljeni radovi su vrednovani od strane međunarodne redakcije i recenzenata.

Das Jahrbuch erscheint seit dem Jahr 1957. Der erste (I) und zweite Band (II-1961) wurden im Balkanologischen Institut der wissenschaftlichen Gesellschaft B-H herausgegeben. Seit dem Band III/1, 1965 erscheint die Zeitschrift im Zentrum für Balkanforschungen der AWK B-H. Ab Band XXXIX/37 wird die Nummerierung auf die erste, folglich arabisch ausgedrückter Zahl, zurückgezogen. Die veröffentlichten Artikel wurden von der internationalen Redaktion und Rezensenten begutachtet.

* * *

Naslovna strana / Titelblatt
Dževad Hozo

Ilustracija na naslovnoj strani / Illustration am Titelblatt
Amblem proslave 140 godina arheologije u Bosni i Hercegovini / Zeichen der Jubiläumsfeier 140 Jahren
der Archäologie in Bosnien und Herzegowina

Adresa Redakcije / Redaktionsadresse
cbi-anubih@anubih.ba

Web izdanje / Web-Ausgabe
<https://publications.anubih.ba>

Sekretarka Redakcije / Sekretärin der Redaktion
Sabina Vejzagić

Lektura / Lektorin
Zenaida Karavdić

Tehnički urednik / Technische Redakteur
Narcis Pozderac

DTP
Narcis Pozderac

Tiraž / Auflage
500

Štampa / Druck
Dobra knjiga, Sarajevo

Časopis je indeksiran u / Zeitschrift verzeichnet in
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)
Ebsco Publishing
Ulrich Periodicals
ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute)
Cross Ref